

Згама А.О.,

ст. викладач кафедри цивільного та господарського права і процесу Міжнародного гуманітарного університету

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ УНІФІКАЦІЇ НОРМ ГОСПОДАРСЬКОГО, ЦИВІЛЬНОГО Й АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА, ЩО РЕГУЛЮЮТЬ АПЕЛЯЦІЙНИЙ ПЕРЕГЛЯД СУДОВИХ АКТІВ

Анотація. У статті досліджуються питання, пов'язані з переглядом судових актів в апеляційному порядку. Унесені пропозиції щодо удосконалення процедури апеляційного провадження в господарському процесі.

Ключові слова: процесуальне законодавство, господарський процес, реформування, уніфікація, апеляція, апеляційна інстанція.

Постановка проблеми. Процесуальне законодавство України останнім часом набуло змін, що стало наслідком нового закону про судоустрій. У зв'язку з цим було зроблено чергову спробу удосконалити систему перегляду судових рішень у господарському та цивільному процесі. Проте, ці зміни не вирішили всіх проблемних питань, що постають у процесі реалізації права особи на судовий захист.

Актуальність дослідження обумовлена суспільною, соціальною та правовою значимістю інституту апеляційного перегляду судових рішень судів першої інстанції, оскільки перевірка судових актів в порядку апеляції є надійним механізмом у боротьбі із судовими помилками нижчестоящих судів з метою здійснення ефективного судового захисту.

Метою даної статті є розгляд та аналіз законодавчих положень перегляду судових актів в апеляційному порядку у світлі уніфікаційного процесу, виявлення, пов'язаних з цим проблем та особливостей.

Виклад основних положень. Реформування апеляційного перегляду повинно здійснюватися шляхом модернізації певних його процедур, зокрема, в напрямку уніфікації норм, якими регулюються відносини, що виникають у господарському суді апеляційної інстанції.

У п. 4 розділу IV Концепції вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів зазначається, що уніфікація процедур судового розгляду є важливим напрямом удосконалення судочинства, якщо завдання певного виду процесу не вимагає особливих правил [1].

Уніфікацією у праві називають процес приведення чинного права до єдиної системи, усунення розбіжностей і надання одноманітності правовому регулюванню подібних або близьких видів суспільних відносин [2, 921].

Уніфікація норм перегляду справ в апеляційному порядку може бути внутрішньою і зовнішньою.

Внутрішня уніфікація здійснюється на національному рівні шляхом приведення норм, що визначають апеляційний перегляд, до певної однотипності, одноманітності. Її об'єктами є відповідні норми ГПК [3], ЦПК [4] та КАС [5].

П. 5 розділу IV Концепції проголошено, що процедура перегляду судових рішень, незалежно від виду судочинства, має ґрунтуватися на однакових засадах. Разом з тим, варто пам'ятати, що належний судовий захист прав і свобод фізичних та юридичних осіб може здійснюватися лише за наявності досконалого процесуального законодавства.

Господарське судочинство містить інститути, споріднені за своїм змістом з відповідними інститутами цивільного та адміністративного процесу, незважаючи на певні їх процесуальні особливості. Зазначене пояснюється загальними засадами правового регулювання, особливостями правової природи судових органів, цілями та завданнями, що поставлені перед судовим процесом в цілому. Проте, має місце невідповідність ряду норм процесуальних кодексів, які направлені на регулювання подібних правових явищ.

Законодавець перебуває на шляху уніфікації норм ЦПК, ГПК та КАС. Свідченням цього є внесені зміни до процесуальних кодексів, що стали наслідком прийняття нового закону «Про судоустрій і статус суддів» [6]. Беззаперечно зроблені спроби узгодження положень кодексів у питанні перегляду судових актів в порядку апеляції мають свої переваги. Але наразі постало питання про прийняття нового ГПК України, тому необхідно врахувати усі ефективно діючі норми цивільного та адміністративного процесу з метою їх втілення в особливий вид судочинства — господарський.

Хоча зовсім інше бачення закріплено Концепцією вдосконалення судівництва. Так, вказується на необхідності поступового наближення, а потім і взагалі поєднання в одному кодексі норм цивільного і господарського процесів, оскільки між ними немає суттєвих відмінностей, зумовлених специфікою судочинства (п. 4 розділу IV Концепції).

Будучи противником формування єдиного цивільного судочинства, зазначимо, що господарський процес є частиною судового процесу, нарівні з цивільним та адміністративним, і його специфіка полягає у особливому зв'язку з економічними відносинами. Діяльність господарських судів спрямована на вирішення спорів, що виникають у процесі господарської діяльності. Тому до уніфікації слід підходити зважено, оскільки несвідоме дублювання норм одних процесуальних кодексів іншими, необґрунтоване об'єднання форм судочинства може призвести до незворотного процесу — зниження ефективності та якості судового захисту, що є неприпустимим.

Не слід забувати про єдину кінцеву ціль будь-якого судочинства — захист порушених чи оспорюваних прав та законних інтересів осіб. Тому саме у цьому напрямку повинна здійснюватися гармонізація та адаптація процесуального законодавства. Спробуємо проаналізувати положення процесуальних кодексів, які б, на нашу думку, сприяли зазначеному.

Беззаперечно позитивним є факт створення у 1991 р. господарських судів та прийняття ГПК. Проте, застарілість деяких його норм не сприяє пришвидшенню здійснення належного судового захисту. Зокрема, існує потреба у запровадженні інституту залишення апеляційної скарги без руху у господарське судочинство відповідно до існуючого в цивільному та адміністративному. Повернення апеляційної скарги з підстав її невідповідності вимогам щодо форми та змісту у ГПК взагалі не передбачається. Крім того, в адміністративному судочинстві функціонує інститут відмови у відкритті апеляційного провадження, що закріплено п. 4 ст. 189 КАС. Окремої норми в ЦПК та ГПК щодо підстав відмови у прийнятті апеляційної скарги не має. Проте, цікавою є позиція Верховного суду України та Вишого господарського суду з цього приводу. Зокрема питання відмови вирішується ними на рівні постанов Пленуму. Наприклад, у п. 5 Постанови Пленуму Вишого господарського суду України від 17.05.2011 р. № 7 зазначаються обставини, що виключають перегляд судових актів суду першої інстанції апеляційним господарським судом з винесенням з цього приводу відповідної ухвали [7]. У п. 8 Постанови Верховного суду України від 24.10.2008 р. № 12 також йде мова про можливість відмови

судді-доповідача у прийнятті апеляційної скарги [8]. Здавалося б, такий підхід є звичайним формуванням судової практики. Разом з тим, варто відмітити, що органи судової влади діють в межах своїх повноважень, визначених, перш за все, нормами процесуальних кодексів та інших правових актів, що мають силу закону. Оскільки ні в ЦПК, ні в ГПК не визначаються підстави для відмови у прийнятті апеляційної скарги, закріплювати їх на рівні постанов Пленуму не можна.

Ст. 297 ЦПК уповноважує суддю-доповідача в одноособовому порядку вирішувати питання про повернення апеляційної скарги. Аналогічні положення відображені в ст. 189 КАС. У господарському процесі апеляційна скарга повертається апеляційним господарським судом у складі колегії суддів, що, на наш погляд, не впливає на ефективність розгляду справ, а лише свідчить про дотримання формальних процедур та сприяє додатковій завантаженості апеляційної інстанції.

Відповідно до ст. 188 КАС і ст. 91 ГПК апеляційна скарга разом зі справою надсилається судом першої інстанції до апеляційного суду у триденний строк. Ч. 2 ст. 296 ЦПК передбачає, що суд першої інстанції на наступний день після закінчення строку для подання апеляційної скарги надсилає її разом зі справою до апеляційного суду. Один день є досить коротким терміном, зважаючи на велику завантаженість місцевих судів.

Враховуючи специфіку господарської діяльності, господарського обороту, проблем, які постали з фінансовою кризою, нестабільністю позицій, відображених у прийнятих органами державної влади правових актів, великого значення набуває оперативність господарського судочинства на будь-якій його стадії. Відповідно до ст. 102 ГПК апеляційна скарга на рішення розглядається у двохмісячний строк, на ухвалу — п'ятнадцятиденний строк з дня постановлення ухвали про прийняття апеляційної скарги до провадження. Такий строк розгляду скарг передбачений і ЦПК (ст. 303-1). Більш короткий термін, а саме для розгляду скарг на рішення закріплений у ст. 195-1 КАС. Враховуючи, що в господарському та цивільному судочинстві апеляційний перегляд судових актів здійснюється за правилами повної апеляції, скорочувати строк розгляду апеляційних скарг було б нелогічним. У суддів має бути досить часу, щоб встановити об'єктивну істину по справі, при цьому не варто забувати про можливість подачі учасниками апеляційного провадження додаткових доказів, які підлягають оцінці в загальному порядку. Крім того, заслуговує на увагу положення ч. 2 ст. 303-1 ЦПК, яке передбачає право апеляційного суду у виняткових випадках за клопотанням сторони

з урахуванням особливостей розгляду справи продовжити строк розгляду справи, але не більш як на п'ятнадцять днів, про що постановляється відповідна ухвала. Адже у судовій практиці трапляються випадки, коли рішення по справі постановляється у визначений законом строк, не зважаючи на недослідженість деяких фактів в силу тих чи інших обставин, які інколи не залежать від волі учасників процесу. Враховуючи вищезазначене, пропонуємо передбачити в ГПК і КАС можливість суду апеляційної справи у виняткових випадках у зв'язку зі складністю справи продовжити строк розгляду апеляційної скарги на п'ятнадцять днів.

Реалізацією волевиявлення є можливість позивача відмовитися від позову, апелянта — від апеляційної скарги, примирення сторін. Важливість такого права не викликає сумнівів. Проте, неоднозначним є положення ст. 100 ГПК, згідно з яким особа, яка подала апеляційну скаргу має право відмовитися від неї до винесення постанови. Разом з тим, апеляційний господарський суд має право не приймати відмову від скарги з підстав, визначених у ч. 6 ст. 22 ГПК (якщо ці дії суперечать законодавству або порушують чий-небудь права і охоронювані законом інтереси). Такого обмеження ні в ЦПК, ні в КАС не має. Крім того, ст. 194 КАС та ст. 306 ЦПК закріплено право позивача відмовитися від позову, право сторін укласти мирову угоду на стадії апеляційного провадження. У зв'язку з відсутністю такої норми в господарському процесі, пропонуємо з цього питання внести зміни до ГПК.

З метою внесення певної чіткості в процедуру апеляційного перегляду та сприяння дисциплінованості серед суддів пропонуємо врахувати досвід судів апеляційної інстанції з підготовки розгляду справи апеляційним судом, передбачений ст. 301 ЦПК і ст. 190 КАС. Зокрема, ГПК встановлює загальний строк розгляду апеляційної скарги, в якій суд має провести усі необхідні підготовчі дії для розгляду справи і вже потім призначати справу до безпосереднього розгляду. Доречно покласти проведення підготовчих дій на суддю-доповідача протягом десяти днів з дня прийняття апеляційної скарги. Вбачається також можливим закріпити приблизний перелік таких дій.

Апеляційний господарський суд не зв'язаний доводами апеляційної скарги й перевіряє законність і обґрунтованість у повному обсязі (ч. 2 ст. 101 ГПК). Інше бачення законодавця спостерігається в ЦПК (ч. 1 ст. 303) та КАС (ч. 1 ст. 195) з відступленням від зазначеного правила у випадку, якщо під час розгляду справи буде встановлено неправильне застосування норм матеріального або порушення процесуального

права, які є обов'язковою умовою для скасування рішення. Дійсно, враховуючи те, що в апеляційному провадженні, характерному для господарського судочинства, відбувається повний перегляд справи, суддя повинен перевірити законність та обґрунтованість рішення незалежно від доводів апеляційної скарги. Ознаки повної апеляції в частині повноважень суду апеляційної інстанції має також і змінений цивільний процес. За чинним ЦПК апеляційна інстанція позбавлена права направляти справу на новий розгляд до суду першої інстанції. У зв'язку з цим, апеляційному суду необхідне досить широке коло прав для виявлення і при наявності усунення судової помилки. Тому логічно обґрунтованим було б закріплення на законодавчому рівні положення щодо його виходу за межі доводів апеляційної скарги. З іншого боку, апеляційний суд не може підміняти по своїй суті суд першої інстанції. Слід врахувати, що одним з основних принципів сучасного судового процесу є принцип диспозитивності, отже, учасники процесу мають зважено підходити до формування доводів апеляційної скарги. Вважаємо, що лише при неправильному вирішенні справи апеляційний суд зобов'язаний вийти за межі цих доводів. В іншому випадку це буде зайвим і не відповідає тиме загальним засадам судочинства.

Не можна говорити, що господарський процес є повністю застарілим і уніфікація має відбуватися в бік внесення тільки змін до нього. Наприклад, деякі норми ГПК здійснили вплив на цивільне судочинство. Підтримуємо позицію законодавця щодо запровадження в останньому повної апеляції, з позбавленням суду апеляційної інстанції права направити справу на новий розгляд до місцевого суду, як то передбачено і у ГПК. Адже при повній апеляції апеляційний суд наділений повноваженнями зі встановлення обставин справи і винесення нового рішення, при цьому справа не кочує з однієї інстанції до іншої, що економить час і кошти держави та учасників процесу.

Маємо переконання, що створення майнових бар'єрів при подачі апеляційних скарг є неприпустимим з огляду на невідповідність такого положення Конституції України. Проте, зустрічаються справи, позовні вимоги за якими є меншими, ніж витрати держави на розгляд самої справи. Альтернативою може стати закріплення в процесуальних кодексах норми, яка б дозволила здійснювати апеляційний перегляд одноособово у випадку нескладності самої справи та незначної суми ціни позову (наприклад, для господарського процесу це може бути у розмірі двох мінімальних заробітних плат) або за згодою самих учасників процесу.

Необхідність зовнішньої уніфікації викликана ратифікацією України Конвенції про захист прав

людини і основоположних свобод 1950 р. [9], прийняттям Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [10]. Розпочатий процес адаптації національного законодавства до законодавства Європейського Союзу триває і нині. Таким чином, об'єктами зовнішньої уніфікації виступають норми господарського процесуального законодавства і, перш за все, норми зазначеної Конвенції, метою є приведення їх у відповідність.

Особливого значення набуває п. 1 ст. 6 Конвенції, відповідно до якого кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення. Ст. 13 цієї Конвенції гарантується кожному, чий права та свободи, визнані в Конвенції, порушуються право на ефективний засіб правового захисту у відповідному національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження.

У даному випадку мова йде про права не тільки фізичних, але й юридичних осіб, оскільки згідно зі ст. 1 Протоколу № 1 до Конвенції кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права. Тому напрошується висновок, що майнові права фізичних та юридичних осіб мають бути однаково захищеними.

Незважаючи на значні кроки, зроблені з метою удосконалення господарського судочинства, все ж таки деякі норми господарського процесуального законодавства не відповідають ст. 6 та ст. 13 Конвенції. Не є виключенням у цьому питанні і цивільний та адміністративний процес. Наприклад, у ст. 106 ГПК та ст. 293 ЦПК міститься перелік ухвал, на які можна подати апеляційні скарги окремо від рішення суду. Ч. 2 ст. 185 КАС також передбачає можливість оскарження ухвали в апеляційному порядку окремо від постанови суду у випадках, встановлених цим кодексом. Таким чином, законодавець виробив єдиний підхід у праві подати апеляційну скаргу на ті чи інші ухвали, у зв'язку з чим і були внесені відповідні зміни до ГПК. Але така уніфікація норм процесуальних кодексів суперечить Конституції України, відповідно до п. 8 ч. 3 ст. 129 якої однією з основних засад судочинства є забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду, крім випадків, встановлених законом. У рішенні від 27.01.2010 р.

№ 3-рп/2010 Конституційний Суд України звернув увагу на те, що апеляційне оскарження судового рішення можливе у всіх випадках, крім тих, коли закон містить заборону на таке оскарження [11]. Норми Конституції є нормами прямої дії, а отже, у даному випадку відбувається порушення ст. 8 Конституції України, яка забезпечує право на звернення до суду безпосередньо на підставі Конституції. Крім того, дане положення процесуального законодавства порушує зобов'язання, взяті Україною при ратифікації Конвенції, оскільки відмова у доступі до оскарження є не чим іншим, як відмовою у доступі до правосуддя.

Отже, необхідно переглянути положення процесуальних кодексів в частині визначення тих ухвал, які не можуть бути оскаржені в апеляційному порядку окремо від судового рішення, і надати можливість учасникам судового процесу подавати апеляційні скарги на всі інші ухвали з метою захисту своїх прав та законних інтересів.

Господарське процесуальне законодавство в цілому відповідає також Рекомендації R (95) 5 Комітету міністрів Ради Європи відносно введення в дію і покращення функціонування систем і процедур оскарження у цивільних і торговельних справах [12]. Разом з тим, не всі внесені зміни з метою уніфікації норм процесуальних кодексів, на наш погляд, є прогресивними. Наприклад, Комітет міністрів Ради Європи пропонує встановлювати конкретні максимальні строки для реалізації права на оскарження (ст. 3 зазначеної Рекомендації). Разом з тим, якщо раніше за ГПК відновлення пропущеного строку подачі апеляційної скарги обмежувалось трьома місяцями, то нині цей строк є необмеженим. Аналогічні положення можемо спостерігати в ЦПК і КАС. Вважаємо, що можливість апеляційного перегляду не може бути занадто довгою. Адже визначення факту, чи є конкретна причина дійсно поважною ґрунтується все ж таки на суб'єктивному факторі. Крім того, учасники господарського процесу мають право розраховувати на отримання кінцевого результату у захисті своїх інтересів.

Висновки. Враховуючи вищевикладене, хочеться наголосити, що завданням уніфікації не є досягнення повного словесного співпадання текстів статей або глав кодексів. Цей процес полягає у забезпеченні тотожності підходів у фіксації правової природи одного й того ж явища. Уніфікація має бути проявом удосконалення господарської, цивільної та адміністративної процесуальної форми, а не безсистемного їх реформування.

Література:

1. Концепція вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні від 10.05.2006 р. № 361/2006 // Офіційний вісник України від 24.05.2006. — 2006 р. — № 19. — стор. 23. — стаття 1376.
2. Великий енциклопедичний словник / За ред. акад. НАН України Ю.С. Шемшученка. — К.: ТОВ «Вид-во «Юридична думка», 2007. — 992 с.
3. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 р. № 1798-XII // ВВР. — 1992. — № 6. — ст.56.
4. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV // ВВР. — 2004. — № 40-41, 42. — ст.492.
5. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. № 2747-IV // ВВР — 2005. — № 35-36, № 37. — ст.446.
6. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» 07.07.2010 р. № 2453-VI // ВВР від 22.10.2010 — 2010 р., № 41, № 41-42; № 43; № 44-45. — стор. 1468. — стаття 529.
7. Постанова Пленуму Вишого господарського суду України від 17.05.2011 р. № 7 // Вісник господарського судочинства від 00.06.2011 р. — 2011 р. — № 3. — стор. 23.
8. Постанова Верховного суду України від 24.10.2008 р. № 12 // Вісник Верховного суду України — 2008 р. — № 11.
9. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. // Офіційний вісник України від 16.04.1998 — 1998. — № 13 / № 32 від 23.08.2006. — стор. 270.
10. Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23.02.2006 № 3477-IV // ВВР. — 2006. — № 30. — ст.260.
11. Рішення Конституційного Суду України від 27.01.2010 р. № 3-рп/2010 // Вісник Конституційного суду України — 2010 р. — № 2. — стор. 21.
12. Рекомендації R (95) 5 Комітету міністрів Ради Європи відносно введення в дію і покращення функціонування систем і процедур оскарження у цивільних і торговельних справах від 07.02.1995 // [Електронний ресурс] www.rada.gov.ua

Згама А.А. Актуальные вопросы унификации норм хозяйственного, гражданского и административного процессуального законодательства, регулирующих апелляционный пересмотр судебных актов.

Аннотация. В статье исследуются вопросы, связанные с пересмотром судебных решений в апелляционном порядке. Внесены предложения по усовершенствованию процедуры апелляционного производства в хозяйственном процессе.

Ключевые слова: процессуальное законодательство, хозяйственный процесс, реформирование, унификация, апелляция, апелляционная инстанция.

Zgama A.A. Actual questions of unification of the commercial, civil and administrative procedure legislations regulated the appeal review of decisions.

Summary. The paper examines the problems connected with the appeal review of the decisions. The author makes some suggestions concerning improvement of appeal proceedings at the commercial procedure.

Key words: procedure legislation, commercial proceeding, reform, unification, appeal, appellate instance.